

Łukasz Burkiewicz

lukasz.burkiewicz@ignatianum.edu.pl

<http://orcid.org/0000-0001-9115-0837>

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Andrzej Wadas

andrzej.wadas@ignatianum.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-9239-7521>

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

DOI: 10.35765/pk.2025.4902.21

Życie i dzieło Tomasza Ignacego Dunina Szpota SJ (1644/1645–1713) oraz jego wkład w etnografię nowożytnych Chin*

STRESZCZENIE

W dziedzinie nowożytnych badań dotyczących Chin oraz sąsiednich krajów Azji Wschodniej istotne zasługi posiadają polscy jezuici. Jednym z nich był pochodzący ze szlachty podlaskiej Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ (1644/1645–1713), który od 1689 r. przez kolejne dwadzieścia cztery lata był penitencjariuszem w bazylice św. Piotra w Rzymie. W trakcie swojego pobytu w Wiecznym Mieście, obok pracy duchowej, poszukiwał w rzymskich bibliotekach i archiwach informacji na temat misji jezuickich w Państwie Środka. W wyniku jego pracy powstało 10 obszernych woluminów, które zawierają cenne opisy wydarzeń rozgrywających się w Chinach w epoce nowożytnej oraz posiadają obszerne odniesienia do geografii i przede wszystkim etnografii całego regionu Dalekiego Wschodu. Dzieło polskiego jezuity przynosi istotną wiedzę na temat obyczajów, życia codziennego, kultury i języka mieszkańców Azji Wschodniej, obejmując schyłek panowania cesarza Wanli (1563–1620), upadek dynastii Ming w 1644 r. oraz panowanie pierwszych cesarzy z dynastii mandżurskiej Qing, w tym długoletnie rządy cesarza Kangxi (1661–1722). Celem niniejszego artykułu jest popularyzacja sylwetki tego mało znanego polskiego badacza i znawcy nowożytnych Chin oraz próba nakreślenia motywów jego zainteresowań badawczych, zwłaszcza odnoszących się nie stricte do wątków misyjnych (co mogło wynikać z faktu bycia członkiem zakonu jezuitów), ale etnograficznych.

SŁOWA KLUCZE: jezuici, Chiny, dynastia Ming, dynastia Qing, Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ, misje

* Artykuł powstał w ramach projektu wymienionego w przypisie 3.

Sugerowane cytowanie: Burkiewicz, Ł. i Wadas, A. (2025). Życie i dzieło Tomasza Ignacego Dunina Szpota SJ (1644/1645–1713) oraz jego wkład w etnografię nowożytnych Chin. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 2(49), ss. 337–357. DOI: 10.35765/pk.2025.4902.21

Nadesłano: 20.02.2025

Zaakceptowano: 10.05.2025

ABSTRACT

The Life and Work of Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ (1644/1645–1713) and His Contribution to the Ethnography of Early Modern China

Polish Jesuits made notable contributions to the study of China and neighbouring East Asian regions during the early modern period. Among them was Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ (1644/1645–1713), who came from a noble family from Podlasie. Beginning in 1689, Szpot spent twenty-four years in Rome, where he served as a confessor at Saint Peter's Basilica. Alongside his spiritual duties, he engaged in extensive research in the city's libraries and archives, focusing on Jesuit missions in China. This research resulted in ten substantial volumes that provide invaluable accounts of events in the early modern China, with extensive references to the geography and, particularly, the ethnography of the Far East. Szpot's writings offer valuable insights into the customs, daily life, culture, and language of East Asia's inhabitants, spanning significant periods such as the late reign of the Wanli Emperor (1563–1620), the fall of the Ming dynasty in 1644, and the early Qing period, including the rule of Emperor Kangxi (1661–1722). This paper seeks to shed light on this relatively obscure Polish scholar and his expertise on early modern China. It also explores the motivations behind his research, particularly his focus on ethnographic themes, which may reflect interests that extended beyond his Jesuit missionary duties.

KEYWORDS: Jesuits, China, Ming dynasty, Qing dynasty, Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ, missions

Dotychczasowe badania dotyczące życia jezuitę Tomasza Ignacego Dunina Szpota SJ i jego spuścizny były fragmentaryczne, również w Polsce. Ponadto może zaskakiwać fakt, że do tej pory nie ukazało się drukiem żadne z jego dzieł. W związku z tym celem niniejszego artykułu jest dalsza popularyzacja sylwetki tego mało znanego polskiego badacza i znawcy nowożytnych Chin oraz przede wszystkim – z uwagi na charakter miejsca publikacji – wyeksponowanie wątków etnograficznych w jego dziełach. Bohater niniejszego tekstu przez dwadzieścia cztery lata spędzone w Rzymie łączył pracę duchową z poszukiwaniami w rzymskich bibliotekach i archiwach informacji na temat misji jezuickich w Państwie Środka oraz towarzyszących im obserwacji politycznych, geograficznych i etnograficznych. W wyniku jego pracy powstało 10 obszernych rękopiśmiennych woluminów (łącznie 2234 karty łacińskiego tekstu), które obecnie są przechowywane w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego.

Jedyny jak do tej pory artykuł biograficzny poświęcony postaci Tomasa Ignacego Dunina Szpota SJ wyszedł spod pióra Roberta Danieluka SJ

(2017). Ponadto dysponujemy kilkoma krótkimi rysami biograficznymi: w *Lietuviu Enciklopedija* (Rabikauskas, 1963), na gruncie polskim jego sylwetkę w słownikowej formie przedstawili Ludwik Grzebień (2004, s. 665) i Anna Królikowska (2017, s. 152–153); o Duninie Szpocie SJ jako nauczycielu matematyki w szkolnictwie jezuickim wspomniął Bogdan Lisiak SJ (2003, s. 136, 208); w książce o kontaktach polsko-chińskich w XVII w. w kilku zdaniach o jezuitcie wspomniął Jan Konior SJ (2013, s. 22, 177)¹. Od niedawna w formie online jest dostępne jedno z dzieł Dunina Szpota SJ *Historiae Sinarum Imperii* (ARSI, Jap. Sin. 102, Jap. Sin. 103; <https://historiasinarum.ignatianum.edu.pl>)². Również stosunkowo niedawno w formie dłuższego podcastu sylwetkę i dzieło Tomasza Ignacego Dunina Szpota SJ omówił Gościwit Malinowski (2024a). W ostatnich latach pojawiło się kilka nowych opracowań poświęconych wątkom poruszonym w działalności Dunina Szpota SJ (Meynard, 2020; Smołucha, 2024a; A. Wadas, 2023b), a w 2023 r. został opublikowany specjalnie dedykowany dziełom Dunina Szpota SJ oraz misjom jezuickim w Chinach numer czasopisma naukowego „Rocznik Filozoficzny Ignatianum”, w którym znalazło się kilka artykułów poświęconych tej tematyce (Burkiewicz, 2023; Graf i Wołyniec, 2023; Malinowski, 2023; Nowakowski, 2023; Smołucha, 2023; A. Wadas, 2023a; H. Wadas, 2023). Obecnie trwają prace nad tłumaczeniem na język polski tekstu rękopisu *Historiae Sinarum Imperii* oraz zaopatrzenie go w aparat krytyczny: historyczny, etnograficzny, geograficzny, kulturoznawczy, filologiczny i bibliograficzny. W ramach tego samego projektu jest przygotowywana edycja łacińskiego tekstu zawartego w trzech woluminach *Collectanea Historiae Sinensis* (ARSI, Jap. Sin. 104, Jap. Sin. 105 pars 1 i 2) zawierających znacznie większy materiał faktograficzny niż ten w *Historiae Sinarum Imperii*, będący przedmiotem wcześniejszego projektu³.

- 1 Autor błędnie podaje, że Dunin Szpot SJ przebywał w Państwie Środka.
- 2 Transkrypcja oraz wydanie w formie online dzieła *Historiae Sinarum Imperii* i umieszczenie go na dedykowanej do tego stronie internetowej projektu zostało zrealizowane w ramach projektu „Chiny i ich sąsiedzi w dziele *Historia Sinarum* polskiego jezuita Tomasza Szpota Dunina (1644–1713)”; Nauka dla Społeczeństwa; nr NdS/531051/2021/2022; kwota dofinansowania 1 000 000,00 zł; całkowita wartość projektu 1 000 000,00 zł; realizacja: 23.02.2022 do 22.02.2024. Kierownik projektu: Janusz Smołucha.
- 3 Tytuł projektu „*Historiae Sinarum Imperii* i *Collectanea Historiae Sinensis* Tomasza Szpota Dunina SJ – polski wkład w badania kultury i dziejów Chin w epoce nowożytnej”; Narodowy Program Rozwoju Humanistyki; nr NPRH/U22/SP/0021/2023/12; kwota dofinansowania 1 566 263,42 zł; całkowita wartość projektu 1 566 263,42 zł; realizacja: 21.02.2024 do 21.02.2027. Kierownik projektu: Janusz Smołucha.

Życie i dzieło Tomasza Ignacego Dunina Szpota SJ

Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ urodził się 19 grudnia w 1644 lub 1645 roku na terenie ówczesnego województwa podlaskiego, co niekiedy podkreślał, dopisując po nazwisku wyraz Subsylvanus, czyli Podlasianin (Grzebień, 2004, s. 665; Królikowska, 2017, s. 152; Danieluk, 2017, s. 76; Malinowski, 2024a). We wstępie do jednego ze swoich dzieł określił się jako *unus Sarmata scriptor* (ARSI, Jap. Sin. 104, f. 1r). Pochodził z rodziny szlacheckiej pieczętującej się herbem Łabędź (duń. Swan), której przodkowie przybyli z Danii w XI lub XII w. i w nawiązaniu do tej tradycji dopisywał do nazwiska Dunin, czyli Duńczyk (Niesiecki, 1841, s. 630–631; Malinowski, 2024a). Do nowicjatu zakonu jezuitów w Wilnie wstąpił w 13 sierpnia 1664 r., spędził tam trzy kolejne lata (Grzebień, 2004, s. 665; Królikowska, 2017, s. 152; Danieluk, 2017, s. 76). W kolejnych latach pobierał wykształcenie (studia filozoficzno-teologiczne) oraz praktykę pedagogiczną w kolegiach jezuickich w Reszlu, Wilnie, Drohiczyźnie i Warszawie (Królikowska, 2017, s. 152). W trakcie pobytu w Wilnie w 1677 r. Dunin Szpot przyjął święcenia i został kapłanem, tam też pełnił funkcję asystenta prokuratora prowincji odpowiedzialnego za kwestie gospodarcze (Danieluk, 2017, s. 77; Malinowski, 2024a).

Z jego wileńskiego okresu znane są dwa dzieła. Jedno z nich o charakterze okazynym ku czci wileńskiego kanonika Kazimierza Wojsznarowicza, dedykowane tamtejszemu biskupowi Mikołajowi Stefanowi Pacowi, przetrwało do dzisiaj (Dunin Szpot, 1677) i jest nam znane, choć w tym przypadku autorstwo Dunina Szpota jest jedynie domniemane (Sommervogel, t. 1, 1890, s. 1461; Danieluk, 2017, s. 80). Drugie jest intrygujące, gdyż nie zachowało się do dzisiaj, a przekazy autorów, którzy rękopis Dunina Szpota SJ widzieli, dodatkowo potęgują znaczenie zagubionego dzieła. W owym manuskrypcie Dunin Szpot SJ zapisał historię związaną z rękopisem Mistrza Twardowskiego, który miał być przechowywany w bibliotece Akademii Wileńskiej, a którą opowiedział mu ojciec Daniel Butwił SJ (1612–1682), wówczas pomocnik przełożonego biblioteki kolegium jezuickiego i późniejszy rektor Akademii Wileńskiej (1663–1666) (Bugaj, 1986, s. 256; Grzebień, 2004, s. 80). Jakiś czas później Adam Ignacy Naramowski SJ (1686–1736), który miał w ręce rękopis Dunina Szpota SJ, znalazł opis tej historii i umieścił go w swoim dziele, nazywając manuskrypt Twardowskiego *Opus magicum* (Naramowski, 1724, § 31). Sto lat później Lelewel, analizując dzieło Naramowskiego, doszedł do wniosku, że historia, która przytrafiła się Danielowi Butwiłowi, musiała się wydarzyć około 1620 r., a opowiedział ją Duninowi Szpotowi w wieku dojrzałym, w połowie lat 60. XVII w., pełniąc już wysokie funkcje w uczelni wileńskiej (Lelewel, 1826, s. 420–421). Również

o całej historii związanej z dziełem Twardowskiego wspomniał historyk zakonu Stanisław Rostowski SJ (1711–1784), odsyłając do dzieła Naramowskiego po szczegóły (Rostowski, 1768, s. 49). Część polskich badaczy, jak Józef Mączyński i Tadeusz Sinko, uważała, że *Opus magicum*, o którym według Naramowskiego SJ słyszał Dunin Szpot, a które zniknęło z Wilna na długo przed narodzinami bohatera niniejszego tekstu, faktycznie było rękopiśmiennym kodeksem pergaminowym zatytułowanym *Liber viginti artium* Pawła z Pragi zwanego Żydkiem (1413–1471), które obecnie jest przechowywane w Bibliotece Jagiellońskiej (Mączyński, 1856; Sinko, 1921). W ten sposób powstała „legenda bibliograficzna”, z którą nie zgadza się Robert Bugaj, twierdząc, że są to dwa odrębne dzieła, przy czym *Opus magicum* Twardowskiego trwale zaginęło (Bugaj, 1986, s. 260).

W latach 1678–1680 Dunin Szpot był nauczycielem retoryki dla externów oraz kapelanem kongregacji w kolegium w Warszawie (Grzebień, 2004, s. 665). W okresie 1680–1681 przebywał na trzeciej probacji w Nieświeżu. Następnie trafił do kolegium w Pińsku na pięć lat (1681–1686), gdzie 15 sierpnia 1681 r. złożył uroczystą profesję czterech ślubów zakonnych, stając się w ten sposób pełnym członkiem Towarzystwa Jezusowego. W Pińsku był profesorem retoryki (1681–1683) oraz etyki i filozofii (1683–1686), pełniąc również posługę kapelana kongregacji w kolegium, w którym uczył (Grzebień, 2004, s. 665). W 1686 r. powrócił do Warszawy, gdzie został prefektem kolegium i profesorem matematyki oraz teologii moralnej (Lisiak, 2003, s. 208; Grzebień, 2004, s. 665).

W 1688 r. w wieku 45 lat został wezwany do Rzymu, gdzie dotarł 3 stycznia 1689 r. i do końca życia był penitencjariuszem w bazylice Św. Piotra (Grzebień, 2004, s. 665; Danieluk, 2017, s. 77). W Wiecznym Mieście Dunin Szpot zajmował się nie tylko posługą duchową. Władze zakonu obok pracy duchowej zleciły mu również poszukiwanie i zbieranie w rzymskich archiwach materiałów związanych z dziejami i misjami jezuickimi w Chinach, a następnie pisanie na ten temat książek, co robił przez kolejne 24 lata życia. Co prawda Dunin Szpot nigdy w Chinach nie był i brakowało mu doświadczenia terenowego, ale przebywając w Rzymie, miał doskonały dostęp do informacji o misjach, gdyż do Wiecznego Miasta sływały raporty o działalności misyjnej z całego świata.

W Rzymie Dunin Szpot stał się specjalistą nie tylko od Chin, ale również i od całej Azji Wschodniej, jak i Moskwy. Kiedy w 1698 r. do Rzymu przybył Borys Szeremietiew, poseł cara Piotra I, kuria rzymska poprosiła pracującego już od blisko dziesięciu lat w Wiecznym Mieście Dunina Szpota o to, aby zebrał informacje o podróży cara, którego jezuita konsekwentnie nazywa wielkim księciem moskiewskim, a który w latach 1697–1698 odwiedzał północne Niemcy, Holandię, Anglię, ziemie cesarstwa rzymskiego, w tym Wiedeń, oraz planował podróż do Rzymu, ostatecznie

do niego nie docierając (Malinowski, 2023). Dunin Szpot wywiązał się z zadania i napisał po łacinie kilkustronicową relację, która ukazała się drukiem w 1857 r. (Dunin Szpot, 1857).

Dla kurii rzymskiej spisał również w tym okresie relacje dotyczące bezkrólewia w Rzeczpospolitej, które zapanowało po śmierci Jana III Sobieskiego w 1696 r. Praca ta była przechowywana w bibliotece Akademii Wileńskiej w części księgozbioru zwanego Bibliotheca Sapiehana, ale niestety zaginęła (Janocki, 1752, s. 130, 170; Brown, 1862, s. 399; Sommervogel, t. 7, 1896, s. 1793)⁴. Dunin Szpot w sposób szczególny interesował się dziejami Japonii oraz tamtejszych męczenników, czego przejawem było napisanie historii Japonii w języku polskim, które miało zostać wysłane do Polski w celu jego wydania i niestety zaginęło (Danieluk, 2017, s. 81). Jego szersze zainteresowania Japonią potwierdza również sztuka o japońskich męczennikach napisana przez Dunina Szpota wystawiona już po jego śmierci w 1714 r. w kolegium w Grodnie, która zaginęła (Ha Nguyen, 2006, s. 163, 283; Malinowski, 2024a).

Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ utrzymywał stałą korespondencję z konfratrami w Rzeczpospolitej, którzy interesowali się podejmowaniem się posługi ewangelizacyjnej w Azji, ale byli poszkodowani przez generację zakonu w swych pragnieniach odbycia orientalnej misji. Młodzi polscy jezuita, którzy składali podania o skierowanie ich na misję do Azji lub Ameryki – *litterae indipetae* – zazwyczaj otrzymywali odmowne odpowiedzi, gdyż władze zakonne uważały, że są potrzebni na miejscu do walki z wpływami heretyckimi czy oddziaływaniem niebezpiecznych schizmatycznych odłamów chrześcijaństwa (Miazek-Męczyńska, 2015; 2018; Królikowska-Jedlińska, 2022; Graff i Wołyniec, 2023). Pomimo że Polacy stanowili znaczny odsetek wśród jezuitów, to przed kasatą zakonu w 1773 r. do Azji Wschodniej skierowano jedynie pięciu naszych rodaków i byli to: Andrzej Rudomina (1624), Wojciech Męciński (1631), Michał Boym (1643), Mikołaj Smogulecki (1644) i Jan Chryzostom Bąkowski (1706). Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ, który jak wiemy nigdy w Chinach nie był, był doskonałym uzupełnieniem wiedzy praktycznej wspomnianych misjonarzy, przesyłając do kraju wiele cennych informacji nie tylko o działalności ewangelizacyjnej w Państwie Środka, ale również o charakterze etnograficznym, m.in. o kulturze, języku czy życiu codziennym mieszkańców tamtych terenów. Bogata korespondencja Dunina Szpota z konfratrami z Warszawy i Wilna była przetrzymywana w Bibliotece Narodowej w Warszawie, ale została zniszczona przez hitlerowców w 1944 r. (Krzyszkowski, 1937; Malinowski, 2021, s. 18; 2024a)⁵. Ponadto wiemy

4 Selecta quaedam, ex R.P. Szpot S.J. Historia Interregni Poloniae, post fata Ioannis III.

5 Rękopis Lat. Q1-1320 zawierający 106 kart o wymiarach 20,5 x 16,5 cm.

o liście wysłanym przez Dunina Szpota w 1699 r. do cesarza Kangxi (1661–1722), który został przetłumaczony na język mandżurski przez Antoine’a Thomasa SJ (1644–1709) i który w 1700 r. zginął (Krzyszkowski, 1937, s. 271–272; Malinowski, 2024a).

Ostatnie badania pozwoliły na identyfikację w rzymskiej Bibliotece Casanatense (BC) pięciu dotąd niepublikowanych wcześniej rękopisów Szpota poświęconych ćwiczeniom duchowych św. Ignacego Loyoli (*Exeritia spiritualia conscripta pro usu suo*, BC, Ms. 736), karom kościelnym (*Memoriale senectutis. De poenis ecclesiasticis pars prima*, BC, Ms. 736; *Memorialis senectutis de poenis ecclesiasticis pars II*, BC: Ms. 730; *Memorialis senectutis de poenis ecclesiasticis pars III*, BC, Ms. 731), traktatowi z zakresu teologii moralnej poświęconemu potępionemu przez papieża Innocentego XI dziełu hiszpańskiego jezuitę Juana de Cardenas (*Compendium tomi IV criseos theologicae R.P. Ioannis de Cardenas e Soc. Iesu de prepositionibus LXV damnatis ab Innocentio XI*, BC, Ms. 742) oraz zagadnieniom prawnym i moralnym odnoszącym się do życia kościelnego i funkcjonowania duchowieństwa (*Casus ecclesiastici circa beneficia, ordinem, horas canonicas et simoniam collecti et in ordinem redacti*, BC, Ms. 769).

Dzieła Dunina Szpota o Azji Wschodniej

Podstawowe jego dzieła znajdują się w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego (ARSI). Dzieło główne i podstawowe to *Historiae Sinarum Imperii*, czasami przez niego zapisywane jako *Historia Sinarum*. Dzieło to składa się z trzech części (ARSI, Jap. Sin. 102–103, Pars I–III). Pierwsza z nich (ARSI, Jap. Sin. 102, Pars I *Sina a Tartaris obsurata*) składa się z trzech ksiąg (liber I–III) i został w nim przedstawiony opis Chin zajętych przez Mandżurów, zwanych w Europie Tatarami Wschodnimi, w odróżnieniu od Mongołów Tatarzy Zachodni, którzy założyli panującą w Chinach dynastię Qing (1644–1912). Księga I *Sinae et Tartariae description* (ARSI, Jap. Sin. 102, ff. 1r–13v) zawiera opis geografii Chin i Tartarii oraz krain sąsiadujących, jak Mongolia i Tybet. Księga II *Acta et bella regum Tartarorum Orientalium et Sinarum* (ARSI, Jap. Sin. 102, ff. 13v–35v) to opis wojny pomiędzy dynastiami Ming i Qing, a księga III [*Camhi {Kangxi} imperator*] (ARSI, Jap. Sin. 102, ff. 36r–78v) to prezentacja długich rządów cesarza Kangxi.

Druga część *Historiae Sinarum Imperii* (Jap. Sin. 102, Pars II *Sina evangelica luce sub imperatoribus sinis illustrata*) składa się z pięciu ksiąg (liber I–V) podzielonych według układu chronologicznego: księga I obejmująca okres od początku misji w Chinach po 1601 rok (Jap. Sin. 102, ff. 79r–126v), księga II, l. 1602–1610 (ARSI, Jap. Sin. 102, ff. 127r–170r), księga III,

l. 1611–1627 (ARSI, Jap. Sin. 102, ff. 170v-224v), księga IV, l. 1627–1640 (ARSI, Jap. Sin. 102, ff. 225r-260v) i księga V, l. 1641–1644 (ARSI, Jap. Sin. 103, ff. 1r-34v). W przedstawionych księgach została zaprezentowana ewangelizacja Chin w czasach dynastii Ming, od początku dziejów misji chińskiej aż po koniec panowania dynastii w Państwie Środka w 1644 r. Część trzecia (ARSI, Jap. Sin. 103 Pars III *Sina evangelica luce sub imperatoribus Tartaris illustrior mundo facta*) składa się z trzech ksiąg (liber I–III) podzielonych w układzie chronologicznym: księga I, l. 1644–1662 (ARSI, Jap. Sin. 103, ff. 36r-123v), księga II, l. 1663–1680 (ARSI, Jap. Sin. 103, ff. 124r-206v) i księga III, l. 1681–1687 (ARSI, Jap. Sin. 103, ff. 207r-250r). Ta część *Historiae Sinarum Imperii* dotyczy ewangelizacja Chin w czasach dynastii Qing. Dunin Szpot w swoim opisie dochodzi do 1687 r., zdanie rozpoczyna i już go nie kończy.

Znacznie obszerniejszym od *Historiae Sinarum Imperii* dziełem są *Collectanea Historiae Sinensis* (ARSI, Jap. Sin. 104–105 I–II), będące zbiorem rękopiśmiennej relacji i dokumentów do historii Chin, z których wiele już nie istnieje w oryginale, a przetrwało dzięki odpisom sporządzonym przez Dunina Szpota. Co ciekawe, tytułowy bohater niniejszego artykułu zbierał materiały z myślą o tym, że znajdzie się ktoś bardziej utalentowany od niego i napisze historię Chin. *Collectanea Historiae Sinensis* są podzielone na dwa tomy: tom 1 składa się z dwóch części obejmujących określone przedziały czasowe, tj. część 1 (1641–1650) i część 2 (1651–1664); tom 2 składa się z pięciu części, tj. 1 (1640–1669), 2 (1668–1671), 3 (1671–1680), 4 (1681–1692) i 5 (1691–1700).

Z kolei *Collectanea pro Historia Sinica* (ARSI, Jap. Sin. 109–111) jest to zbiór kopii dokumentów, głównie odpisów listów i relacji przysyłanych z Chin do Rzymu, które Dunin Szpot podzielił w rękopisie na pięć części (Pars I–V) obejmujących określone przedziały czasowe: część 1 (1664–1671), część 2 (1671–1692), część 3 i 4 (1681–1692) oraz część 5 (1690–1700).

Z dzieł o mniejszej objętości należy wspomnieć o krótszych dziełach: *Breve collectaneum* (ARSI, Jap. Sin. 105-II, ff. 452r-478r), *Relatio de statu sinicae Ecclesiae et progressu s. fidei in imperio Sinarum*, czyli o relacji o stanie kościoła chińskiego mającej na celu odmienienie klimatu w kurii rzymskiej na rzecz obrony metod chrystianizacji stosowanych przez jezuitów w Państwie Środka (ARSI, Jap. Sin. 125, ff. 200r-234r), oraz zbiorze *Varia* (ARSI, Jap. Sin. 194, ff. 34r-44r). Uzupełniają je drobniejsze prace, w których porusza kwestie teologiczne. Zachował się też list do Radziwiłłów (AGAD, ARadz V teka 390) z okresu pracy Dunina Szpota w Polsce.

Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ własnej spuścizny nie zobaczył wydrukowanej, pomimo że jedno z jego dzieł – *Historiae Sinarum Imperii* – było przeznaczone do druku. Z uwagi na zmiany w Kościele zamierzenia te

jednak nie zostały urzeczywistnione. Sukces działalności misyjnej jezuitów w Państwie Środka polegał na stosowaniu nowatorskiego podejścia w pracy misyjnej poprzez dostosowywanie metod ewangelizacyjnych do miejscowych warunków kulturowych poprzez między innymi naukę języka chińskiego i filozofii konfucjańskiej, ubieranie się na styl chiński czy nawet służenie na dworze cesarskim. Jezuitom pozwalano również konwertytom na oddawanie czci przodkom i Konfucjuszowi, uznając to za świecką praktykę. W ten sposób uzyskiwali w oczach władców Chin – zarówno tych z dynastii Ming jak i mandżurskiej Qing – uznanie i dzięki temu też pozwolenie na propagowanie chrześcijaństwa (Miazek, 2005). Kryzys rozpoczął się w momencie, kiedy stosowana przez jezuitów polityka inkulturacji spotkała się z krytyką, a nawet oskarżeniami ze strony innych zakonów, między innymi o idolatrię (Rule, 2004). Dyskusja, która wówczas rozpoczęła się nad metodami stosowanymi przez jezuitów, w literaturze znana jako spór akomodacyjny, zakończyła się wydaniem bulli *Cum Deus Optimus* w 1704 r. przez papieża Klemensa XI (1700–1721), która zakazywała Chińczykom oddawania czci przodkom, a jezuitom ograniczała możliwość używania języka chińskiego w liturgii. Wydana przez tego samego papieża bulla *Ex ille die* w 1715 r. potwierdzała wcześniejsze zakazy. W ten sposób wydanie dzieła Dunina Szpota, które miało opisywać sukcesy metod jezuitów w trakcie 150 lat relacji europejsko-chińskich oraz ich poświęcenie w działalności misyjnej, nie zostało skierowane do wydania. Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ zmarł w Rzymie 24 stycznia 1713 r. i jako jeden z siedmiu polskich jezuitów został prawdopodobnie pochowany w podziemiach kościoła Il Gesù w Rzymie (Grzebień, 2004, s. 594, 665).

Fascynacja odległą Azją Wschodnią – Chinami, Japonią, Koreą – i możliwość uczestniczenia w chrystianizacji tych terenów dotykała wielu jezuitów, którzy pisali listy oraz prowadzili studia dotyczące tych krain, w tym związane z językiem, obyczajami, kulturą, religią i życiem codziennym. Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ nigdy w Azji nie był, jednak podróże i ciągłe przemieszczanie się nie były mu obce. Bez wątpienia interesował się Państwem Środka i najprawdopodobniej pragnął podjąć się misji do Azji, ale nigdy nie doświadczył tego zadania (Krzyszowski, 1937). Historiografia dotycząca relacji kulturowych między Europą a krajami Azji Wschodniej w epoce nowożytnej opiera się na bogatej bazie źródłowej i bibliograficznej. Członkowie Towarzystwa Jezusowego chętnie wypełniali regułę swojego zakonu i pozostając w gotowości do przeniesienia się i życia w jakiegokolwiek stronie świata, wyruszali tam, gdzie byli potrzebni, czym tłumaczono ten niezwykły pęd jezuitów w kierunku Azji. Jednym z pierwszych jezuitów podążających do Azji był Franciszek Ksawery (1506–1552), współzałożyciel Towarzystwa Jezusowego,

który wypłynął w kwietniu 1541 r. z Lizbony w kierunku Indii, podążając szlakiem wytyczonym przez Vasco da Gamę, ale na samym brzegu chińskim nie stanął, gdyż zmarł w 1552 r. zaledwie kilka kilometrów od niego na wyspie São João, czyli Sancian (Shangchuan). Istotnym wydarzeniem, które wpłynęło na zwiększenie obecności jezuitów w Chinach, był rok 1557, kiedy Portugalczycy otrzymali od chińskiego cesarza zgodę na założenie w Makau stałej osady handlowej (Miazek-Męczyńska, 2016). Szczególnie duża liczba jezuitów dotarła do Chin w okresie rządów cesarza Kangxi. Zaangażowanie jezuitów w działalność misyjną oraz odbywane przez nich podróże przyczyniły się do poszerzania wiedzy na temat Azji Wschodniej, co znalazło swoje odzwierciedlenie w dziełach, które powstały w kontekście działalności misyjnej jezuitów w Azji i przynosiły szereg ważnych informacji na temat kultury, dziejów i etnografii tychże miejsc. W międzynarodowym dyskursie naukowym ugruntowało się przekonanie o istotnej roli autorów z zakonu jezuitów, zwłaszcza Włochów, Hiszpanów i Portugalczyków. W dziedzinie badań na temat Chin i sąsiadujących z nimi krajów Dalekiego Wschodu wielkie zasługi położyli również polscy jezuiti. Należy tu wymienić przede wszystkim dzieła Michała Boyma, m.in. *Flora sinensis, fructus floresque humillime porrigens* (1656; Miazek, 2005) czy *Specimen medicinae sinicae, sive opuscula medica ad mentem Sinensium* (1682)⁶.

Po tym dłuższym wstępie, który wydaje nam się słuszny z uwagi na brak zwartych i obszerniejszych dzieł dotyczących Tomasza Ignacego Dunina Szpota SJ, przechodzimy do wątków etnograficznych w jego dziełach, których oczywiście nie jesteśmy w stanie przedstawić w formie wyczerpującej z uwagi na obszerność omawianego dorobku. Najwięcej miejsca w swoich dziełach Dunin Szpot poświęcił Chinom, a pozostałym państwom azjatyckim poświęcił niewiele uwagi, zazwyczaj w kontekście relacji właśnie z Chinami.

Wątki etnograficzne w dziełach Dunina Szpota

Oczywiście nie ma możliwości zaprezentowania wszystkich wątków etnograficznych w dziełach Dunina Szpota w niniejszym artykule z uwagi na ograniczenia objętościowe. W związku z tym naszym celem będzie zaprezentowanie tych, które naszym zdaniem najlepiej oddają charakter działań

6 Najwybitniejszym polskim badaczem spuścizny Michała Boyma był Edward Kajdański (1925–2020). Zwieńczeniem jego wieloletnich badań nad tym wybitnym jezuitą są dwie publikacje: Kajdański, 2014; 2018. Pierwsza z nich stanowi naukową syntezę wcześniejszych prac autora, druga – popularnonaukowy opis *con amore* jego intelektualnej przygody z postacią Boyma.

i samego autora. Dunin Szpot rozpoczyna opis Państwa Środka od Wielkiego Muru, który jest dla niego dziełem nieśmiertelnym, świadczącym po wsze czasy o bogactwie Chin i wielkości Shi Huangdi (259–210 p.n.e.), jego twórcy i zarazem pierwszego cesarza dynastii Qin (ARSI, Jap. Sin 102, f. 1r).

Ten mur jest podwójny: jeden wewnętrzny, drugi zewnętrzny, oddzielony jeden od drugiego dystansem trzydziestu sześciu mil. Mur zewnętrzny, z fundamentami położonymi we wspomnianej rozlewającej się Zatoce Morza [Pohaj], gdzie wylewa się wielka rzeka Jalu, wznosi się, ciągnie i biegnie przez prowincję Pekin, Shanxi i Shaanxi aż do nieprzebytych gór prowincji Syczuan, przerwany w prowincji Pekin na kilka stadiów chińskich tylko przez bardzo wysokie urwiste skały, nie do przebycia ani żadnym sposobem, ani dzięki odwadze. Jeśli spojrzysz na niego w prostej linii, jego długość sięga ponad czterysta mil niemieckich; jeśli jednak wziąć pod uwagę długość odpowiednio do tego, jak biegnie mur po łukach i zakrętach, łatwo przekracza sześćset mil niemieckich. Gdy przebiega po płaskim terenie, jego wysokość wynosi zazwyczaj dwadzieścia cztery chińskie stopy, a grubość i szerokość odpowiednio po dwanaście stóp. Dolna część, do wysokości dwunastu chińskich stóp, zbudowana jest z kwadratowych kamieni, górna zaś z wypalanej cegły. To, co jest zniszczone w wielu miejscach muru, do połowy jego grubości jest wypełnione nagromadzoną ziemią i pokryte na wierzchu kwadratowymi kamieniami. Taka właśnie jest konstrukcja Wielkiego Muru w prowincji Pekin; jednak poza tą prowincją Wielki Mur zazwyczaj nie jest kamienny ani ceglany, lecz wzniesiony z ubitej ziemi zmieszanej z wapnem. Jednakowoż wieże we wszystkich trzech prowincjach Pekin, Shanxi i Shaanxi w dolnej części są z kwadratowych kamieni, a w górnej z cegły, mają trzydzieści cztery stopy wysokości i rozmieszczone są wszędzie w nieznacznym odstępach dla obrony Muru. Umieszczone na najwyższych szczytach gór i ostrych wierzchołkach skał wydają się być zbudowane nie tyle do obrony niedostępnych miejsc, co bardziej do zadziwienia przyszłych pokoleń. I choć obecnie przez niszczące działanie czasu uszkodzony w niektórych miejscach Mur niewiele pomaga w obronie Chin, to górskie, niedostępne tereny i sama rzeka Hoan, nazwana Żółtą ze względu na piaski, które wzburzona niesie, swoją szerokością i głębokością otacza prowincje Shaanxi i Shanxi i je chroni (bowiem Tatarzy, będący teraz panami Chin, po rozszerzeniu swojego cesarstwa na zachód poza Mur przestali dbać o jego naprawę), niemniej jednak sam jego widok nadal przeraża obserwatora i sprawia wrażenie, że nawet bogactwa całego świata nie wystarczyłyby na zbudowanie podobnej konstrukcji murów (ARSI Jap. Sin 102, ff. 1r-1v)⁷.

7 Tłumaczenie z jęz. łacińskiego tego i pozostałych fragmentów dzieła Tomasza Ignacego Dunina Szpota SJ jest autorstwa dr Katarzyny Gary.

Istotne miejsce pośród wątków etnograficznych w dziełach Dunina Szpota SJ zajmują te dotyczące Mandżurów, czyli Tatarów Wschodnich, i Mongołów, czyli Tatarów Zachodnich. Dunin Szpot sprawnie oddaje etnograficzny kontekst Tartarii, wykorzystując informacje zasłyszane od innych jezuitów powracających z misji lub wyeksponowane w dokumentach, które miał w rękach (Malinowski, 2024b).

Język obu Tartarii jest różny, różne są również systemy pisma, zupełnie odmienne od chińskich. Zwyczaje i obyczaje są jednak prawie identyczne, z wyjątkiem tego, że w Tartarii Wschodniej wielu mieszka w miastach, osadach i wsiach, podczas gdy w drugiej żyją pod skórą i w namiotach, często zmieniając miejsca w poszukiwaniu pastwisk i paszy dla bydła i koni. Ludzie ci zazwyczaj mają krępa sylwetkę, szeroką i pełną twarz, silne ciało, cechują się odwagą, odpornością na głód, zimno i trudy. Żywią się mlekiem i półsurowym mięsem, dlatego hodują duże stada zwierząt, zwłaszcza koni, i utrzymują się z ich mleka, mięsa oraz handlu, a także z polowania na dzikie zwierzęta. Troska o zachowanie swojego drzewa genealogicznego jest dla nich bardzo ważna, a ubóstwo nie przysławia szlachetności krwi, nawet jeśli teraz muszą podlegać władzy innych, ponieważ niegdyś poprzez swoich przodków wywodzili się z krwi cesarzy, królów i dynastów. Nie ma wśród nich plebejuszy, wszyscy są szlachciami, ponieważ wszyscy są pasterzami i prowadzą pasterski tryb życia. Jednak bardziej szlachetny jest ten, który posiada więcej stad i bydła. Między sobą i wobec obcych, którzy podróżują przez ich ziemię, jeśli tylko są pokojowo nastawieni, zachowują się z niezwykłą uprzejmością. Kiedy zasiadają do stołu według swojego zwyczaju, nie ma niczego, co jest podawane na stół, by tego wszyscy nie dzielili i rozdzielali między sobą tak, dopóki każdy z nich nie otrzyma swojej nawet najmniejszej porcji (ARSI Jap. Sin 102, ff. 10r-10v).

Szczególnie interesująco prezentuje się opis Tatarów Wschodnich, czyli Mandżurów, który Dunin Szpot stworzył na podstawie relacji pisemnych oraz artefaktów chińskiej kultury materialnej gromadzonych w Rzymie między innymi przez niemieckiego jezuitę Athanasiusa Kirchera SJ (1602–1680).

Tatarzy bowiem w przeciwieństwie do Chińczyków gołą całą brodę i głowę, zostawiając tylko wąsy i włosy na czubku głowy, które opuszczają do tyłu na plecy. Głowę okrywają czapką o kształcie półkuli, bramowaną nad czołem i uszami cennymi skórą. Na szczycie czapki wystaje węzeł z długich jedwabnych lub końskich włosów w różnych kolorach, który rozpuszczają po całej okrągłości czapki aż do skór. Aby jednak nie został zerwany z głowy przez silny wiatr lub nie spadł podczas szybkiego galopu konia, przywiązują go pod brodą jedwabnymi tasiemkami lub sznurkami

przyszytymi z obu stron. Ich szaty sięgają do kostek, z wąskimi rękawami, które kończą się przy ręce na kształt pazura. Jednak by długość i szerokość ubrań nie przeszkadzała w łatwym wsiadaniu na konia, mają one rozcięcie z przodu i z tyłu, które schodzi od kolan w dół. Z kolei gdy wkładają te ubrania, zaciskają je kulkami przy szyi, a następnie rozkładają obie części do boków, łącząc węzłem tak, aby wspomniane wcześniej rozcięcie na przodzie i z tyłu pasowało do siebie, i w ten sposób ułożoną szatę przewiązują pasem jedwabiu o szerokości czterech palców, zaczepiając na nim z obu stron nóż, sznur i sakiewkę. Używają nagolenników z fachowo polerowanej skóry albo z wielowarstwowej jedwabnej tkaniny, utwardzonej licznymi szwami, na które nie nakładają ostróg, gdy siedzą na koniu. Gdy zaś przebywają w domu, aby zachować ich blask, używają butów z podeszwami z lżejszego drewna, wysokich na trzy lub więcej palców. Podczas jazdy na koniu opierają się na siodle i strzemionach w taki sposób, że mogą się swobodnie obracać w każdą stronę i zarówno z lewej, jak i z prawej strony, do przodu i do tyłu strzelać z łuku, rzucać włócznią, strzelać z ręcznej broni palnej, a także obracać szablę. Taki strój tatarski przywieziony z Chin do Rzymu widzieliśmy (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 13v-14r).

U Dunina Szpota znajdziemy liczne rozproszone informacje dotyczące Wielkiego Kanału, który tworzył główną arterię komunikacyjną łączącą wertykalnie północne i południowe rubieże Chin na podstawie systemu głównych rzek płynących ze wschodu na zachód (Burkiewicz, 2023). Szczególnie ważne było powiązanie dwóch stolic – Nankinu i Pekinu. Ruch na kanałach przebiegał dwukierunkowo:

Przez pewien kanał, zbudowany staraniem dawnych królów w celu połączenia obu stolic – południowej i północnej, prowadziła droga, tak zatłoczona statkami kursującymi między obydwoma królewskimi miastami, że wydawało się, jakby tworzyły one dwie nieprzerwane linie: jedna łączyła Pekin z Nankinem, druga zaś Nankin z Pekinem (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 118 v.).

Wspomniane rozproszone opisy po zebraniu przynoszą interesujący obraz życia codziennego ludzi pracujących wokół tego najdłuższego na świecie sztucznego kanału transportowego, którego budowa została zainicjowana w V w. przed Chrystusem, a w czasach Dunina Szpota była sprawnie działającą siecią dróg wodnych, z których korzystali również jezuici przebywający w Chinach (Spence, 1982, s. 82–85).

Z dzieła Dunina Szpota dowiadujemy się, że podróżowanie z eunuchami, szczególnie tymi wpływowymi na dworze cesarskim, umożliwiała sprawniejsze pokonywanie poszczególnych odcinków Wielkiego Kanału (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 111r). Oczywiście rynek pracy był regulowany

przez aktualną sytuację gospodarczą i w niektórych okresach przemierzający się po wodnych trasach jezuita obserwowali, że podaż pracowników służących do holowania łodzi wzdłuż kanałów i rzek była większa niż popyt. Ubóstwo rzeszy biedaków oczekujących na brzegu na zatrudnienie przy ciągnięciu za pomocą lin łodzi czy spławianiu drewna kontrastowało z bogactwem niektórych łodzi z dostojnikami na pokładzie. To akurat zauważył Matteo Ricci SJ (1552–1610), włoski jezuita, który podczas swojego długiego pobytu w Azji (1578–1610) często podróżował po Chinach, korzystając z rozbudowanej sieci dróg wodnych, i pozostawił interesujący opis Wielkiego Kanału, w tym również kwestię, o której wspominamy wyżej (Spence, 1982, s. 82). W rękopisach Dunina Szpota SJ odnajdziemy również opis życia codziennego w trakcie podróży po kanałach, na których dochodziło do zatorów z uwagi na liczbę jednostek pływających (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 118r-118v). Czasami należało przenieść towary o krótkim terminie świeżości z pokładu statku na ląd i do czasu udrożnienia ruchu przetrzymywano je w magazynach lodu znajdujących się wzdłuż szlaku wodnego (Spence, 1982, s. 84). Podróżowanie po Wielkim Kanale było również ograniczone z uwagi na warunki atmosferyczne. W połowie października kanały i rzeki zamarzały i nie były już żeglowne (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 111r), a ci, którzy mieszkali na łodziach i statkach, musieli je opuścić i przenieść się do miejsc pozbawionych wszelkich wygód (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 120v).

Dunin Szpot posiadał rozległą wiedzę geograficzną i etnograficzną: porównywał chińskie rzeki z innymi znanymi mu rzekami, jak np. rzekę Żółtą (*fluvius Croceus*) z egipskim Nilem (*Nilus Aegyptiis*) (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 67r). Jezuita był bacznym czytelnikiem relacji swoich współpracowników, jak i zapewne słuchaczem ich opowieści: zapisał, że Chińczycy sadzili drzewa wzdłuż kanałów i rzek, aby dawały one cień podróżującym, łagodząc upał słońca dla żeglarzy. Wspomniał również o kamiennych brzegach mających zapobiegać odprowadzaniu wody z kanałów (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 89v). W innym miejscu znowu pojawił się opis ćwiczeń armii cesarskiej, która podnosiła swoje umiejętności w celu zapewnieniu bezpieczeństwa podróżującym drogami wodnymi (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 72r), czy w końcu charakterystyka systemu podatków przeznaczonych na finansowanie utrzymania sieci kanałów (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 76r).

Chociaż dzieło poświęcone jest głównie misjom jezuitskim w Chinach w XVI i XVII w., znajdujemy w nim jednak liczne odniesienia do całej sfery sinicznej, która obejmowała wówczas wszystkie kraje posługujące się pismem chińskim. Dla badacza cywilizacji koreańskiej najciekawsze są rozsznyczone po całym dziele odniesienia do Korei (*Regnum Coreanum*), które należą do najwcześniejszych opisów tego kraju w historiografii

zachodniej⁸. Szpot ukazuje królestwo Chosŏn jako państwo dzielące strategiczną pod względem politycznym i militarnym granicę z Chinami, lecz zarazem jako kraj izolowany przez potężnego sąsiada i niedostępny dla misjonarzy ani drogą morską, ani lądową. Jako że podejmowane w XVII w. próby wysyłania misjonarzy jezuickich do Korei zakończyły się niepowodzeniem, jedynym stałym miejscem kontaktu misjonarzy jezuickich z Koreańczykami był dwór cesarski w Pekinie. Obopólną wymianę ułatwiał szczęśliwy zbieg okoliczności, polegający na tym, że rezydencja przeznaczona dla posłów koreańskich mieściła się w pobliżu placówki jezuickiej. Z dzieła Szpota niezbiecnie wynika, że jezuita w sposób bardzo korzystny oceniali kulturę koreańską jako w pełni przygotowaną na przyjęcie wiary chrześcijańskiej. Przekonanie to znajdowało swój wyraz zarówno w próbach wysyłania misjonarzy poprzez północną granicę, jak też w obdarowywaniu poselstw koreańskich wytworami zachodniej cywilizacji, w tym zegarami, astrolabiami i traktatami teologicznymi (ARSI, Jap. Sin. 102, f. 15r; Jap. Sin. 111, ff. 184v–185r).

U Dunina Szpota znajdujemy również opis mozaiki religijnej w Państwie Środka. Wśród najważniejszych wymienia kult Nieba, buddyzm i taoizm. Były one obecne jeszcze przed przybyciem do Chin religii chrześcijańskiej, islamu oraz lamaizmu. Buddyzm nazywa sektą „idolotryczną bonzów i mnichów” (*idololatricam bonziorum oscianorum*), taoizm zaś wiąże z działalnością „nekromantów i magów” (*taosiorum necromantarum et magorum*). Kult Nieba uznaje za religię oryginalną, wyznawaną w Chinach od czasów samego Potopu, religię uczonych, religię przodków oraz religię wolną od bałwochwalczych zabobonów (*unam genuinam, et quae ab ipso diluvio in Sina regnavit, propriam literatorum, quanquam non desunt integrae familiae, quae illam hereditate à maioribus suis acceptam nullā superstitione idolorum contaminatam conservant*). Oprócz zwięzłego opisu tradycyjnych religii panujących w Państwie Środka, Szpot omawia również pierwsze kontakty religii chrześcijańskiej ze światem chińskim. Ważną rolę odgrywa w jego opisie recepcji chrześcijaństwa w Chinach odkrycie w 1625 r. nestoriańskiej tablicy w Xi’an, która informowała o obecności Kościoła syryjskiego w Państwie Środka za panowania dynastii Tang (ARSI, Jap. Sin. 102, ff. 3r-4v; ARSI, Jap. Sin. ff. 5r-7r).

8 Termin „cywilizacja koreańska” (문명, 文明, munmyŏng) oznacza w tym kontekście organizację życia zbiorowego przez ludność koreańską w wymiarze państwowym, społecznym i materialnym w całym ciągu jej dziejów. Kultura koreańska (문화, 文化, munhwa) stanowi natomiast wyraz tej cywilizacji w sferze duchowej, intelektualnej i estetycznej, właściwy dla danego okresu historycznego – możemy więc mówić na przykład o kulturze Silla, Koryŏ czy Chosŏn. Pojęcie „cywilizacja koreańska” funkcjonuje również w anglojęzycznym piśmiennictwie naukowym. Por. Lee, 1996.

Dunin Szpot był nie tylko historykiem, badaczem misji, etnografem, w jego dorobku możemy także wyróżnić kartografię. W *Collectanea Historiae Sinensis* zawarł kilka ręcznie rysowanych map i obrazów (ARSI, Jap. Sin. 105, Pars I). Łącznie jest ich dziesięć: pięć większych map i pięć mniejszych stron z mapami i ilustracjami. Na każdej z nich jezuita wprowadził siatkę równoleżników i południków oraz wskazał główne miasta, rzeki i góry, a także łacińskie nazwy i granice państw lub regionów (Danieluk, 2024).

Podsumowanie

Dzieło Tomasza Ignacego Dunina Szpota SJ przynosi szereg wiadomości, zarówno tych o charakterze politycznym, społecznym, gospodarczym, kartograficznym, jak i etnograficznym. Koniec jego dzieła i jego śmierć zbiegły się ze zmianami w Chinach, a wspomniany przez nas wcześniej spór akomodacyjny oraz bulle papieża Klemensa XI doprowadziły do zdecydowanego działania chińskich władz cesarskich. W 1706 r. zakazana została działalność misjonarzy niezgodna z wzorcami pozostawionymi przez Matteo Ricciego SJ i pierwszych jezuitów. W 1721 r. zabroniono działalności misyjnej chrześcijańskim duchownym, a od 1724 r. bycie chrześcijaninem stało się przestępstwem. Gdyby Tomaszowi Ignacemu Duninowi Szpotowi SJ udało się wydać przeznaczone do tego dzieło *Historiae Sinarum Imperii*, to wówczas byłby jednym z najbardziej znanych historyków i etnografów XVIII-wiecznych zajmujących się Chinami i jednym z największych intelektualistów jezuickich (Malinowski, 2024a).

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów:
V – Listy Domów Obcych, Teka 390
Archiwum Rzymskie Towarzystwa Jezusowego (ARSI):
Thomae Dunin Szpot, *Breve collectaneum* (Jap. Sin. 105 pars 2, ff. 452r-478r).
Thomae Dunin Szpot, *Collectanea Historiae Sinensis* (Jap. Sin. 104, Jap. Sin. 105 pars 1 i 2).
Thomae Dunin Szpot, *Collectanea pro historia sinica* (Jap. Sin. 109, Jap. Sin. 110, Jap. Sin. 111).
Thomae Dunin Szpot, *Historiae Sinarum Imperii* (Jap. Sin. 102, Jap. Sin. 103).

- Thomae Dunin Szpot, *Relatio de statu sinicae Ecclesiae et progressu s. fidei in imperio Sinarum. Ab anno 1692. quo data est per edictum imperatoris Sinarum praedicandae legis divinae libertas ad annum secularem 1700* (Jap. Sin. 125, ff. 200r-234r).
- Thomae Dunin Szpot, *Varia* (Jap. Sin. 194, ff. 34r-44r).
- Biblioteka Casanatense (BC)
- Thomae Dunin Szpot, *Casus ecclesiastici circa beneficia, ordinem, horas canonicas et simoniam collecti et in ordinem redacti* (BC, Ms. 769).
- Thomae Dunin Szpot, *Compendium tomi IV criseos theologiae R.P. Ioannis de Cardenas e Soc. Iesu de prepositionibus LXV damnatis ab Innocentio XI* (BC, Ms. 742).
- Thomae Dunin Szpot, *Exertitia spiritualia conscripta pro usu suo* (BC, Ms. 736).
- Thomae Dunin Szpot, *Memoriale senectutis. De poenis ecclesiasticis pars prima* (BC, Ms. 736).
- Thomae Dunin Szpot, *Memorialis senectutis de poenis ecclesiasticis pars II* (BC, Ms. 730).
- Thomae Dunin Szpot, *Memorialis senectutis de poenis ecclesiasticis pars III* (BC, Ms. 731).

Źródła drukowane

- Boym, M. (1656). *Flora sinensis, fructus floresque humillime porrigens*. Viennae: typis Matthaei Rictij.
- Boym, M. (1682). *Specimen medicinae sinicae, sive opuscula medica ad mentem Sinensium*. Francofurti: sumptibus Johann Peter Zubrodt.
- Brown, J. (1862). *Biblioteka pisarzy assystency polskiej Towarzystwa Jezusowego powiększona dwoma dodatkami, z których pierwszy zawiera polskie i rossyjskie tłumaczenia, drugi wydania pisarzy Towarzystwa Jezusowego do innych assystency należących w Polsce i Rossyi*. Napisana we Lwowie od r. 1852 do 1855 przez Józefa Brown; przekład z łacińskiego Władysława Kiejnowskiego, kapłana Towarzystwa Jezusowego. Poznań: w komisie i czciońkami Ludwika Merzbacha.
- Dunin Szpot, T. (1677). *Imago posthuma Perillustris ac Admodum Reverendi Domini D. Casimiri Wojsznarowicz*. Vilnae: Typis Academiae Societatis Jesu.
- Dunin Szpot, T. (1857). *Courte relation de ce qui est arrivé au tsar de Moscovie et aux seigneurs de son pays, pendant leurs voyages à Rome et autres lieux en 1698, rédigée par le P. Ignace Szpot, polonais, pénitencier à Saint-Pierre du Vatican*. W: *Études de théologie, de philosophie et d'histoire*, t. 2 (505–508). Paris: Julien, Lanier, Cosnard et Ce, Editeurs.
- Janocki, J.D. (1752). *Specimen Catalogi Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Zaluscianae a Joanne Daniele Andrea Janozki Canonico Scarbimiriensi eiusdemque Bibliothecae Praefecto exhibitum*. Jussu et sumtu Optimi et

- Munificentissimi Principis Episcopi Cracoviensis, Ducis Severiae, Tribunalis Radomiensis Praesidis. Dresdae: Typis Harpetrae Viduae.
- Lelewel, J. (1826). *Bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtkę: historia drukarni krakowskich – tudzież historia Biblioteki Uniw. Jagiell. w Krakowie, a przydany katalog inkunabulow polskich*. T. 2. Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego.
- Naramowski, A.I. (1724). *Facies Rerum Sarmaticarum In Facie Regni Poloniae, Magniq[ue] Ducatus Lituaniae gestarum duobus libris succincte expressa*, ks. 1. Vilnae: Universitatis Societatis Jesu.
- Niesiecki, K. (1841). *Herbarz polski Kacpra Niesieckiego, powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Bobrowicza*. T. 8. Lipsk: Nakładem i drukiem Breitkopfa i Härtela.
- Rostowski, S. (1768). *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium*. Pars prima, Vilnae: Reipublicae Academicis Societatis Jesu.
- Sommervogel, C. (1890–1932). *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. T. 1–12. Bruxelles: Oscar Schepens; Paris: Alphonse Picard. Reprint: Louvain: Éditions de la Bibliothèque S. J., Collège philosophique et théologique, 1960.

Opracowania

- Bugaj, R. (1986). *Nauki tajemne w dawnej Polsce – Mistrz Twardowski*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Burkiewicz, Ł. (2023). Polityczna, gospodarcza i kulturowa rola Wielkiego Kanału chińskiego w kontekście Historiae Sinarum Imperii Tomasa Szpota Dunina. *Rocznik Filozoficzny Ignatianum*, 29(4), 39–58. <https://doi.org/10.35765/rfi.2023.2904.4>
- Danieluk, R. (2017). Konfesjonal i pióro: Tomasz Ignacy Szpot Dunin, polski historiograf jezuickiej misji w Chinach. W: J. Nowaszczuk (red.), *Iesuitae in Polonia – Poloni Iesuitae. Piśmiennictwo łacińskie czasów nowożytnych*. Szczecin: Volumina.pl, 75–108.
- Danieluk, R. (2024). From Manuscript to Print: At the Origins of Early Jesuit Missionary Strategies of Communication. W: L. Hostetler (ed.), *Reimagining the Globe and Cultural Exchange: The East Asian Legacies of Matteo Ricci's World Map*. Studies in the History of Christianity in East Asia, Vol. 9. Leiden–Boston: Brill, 45–81.
- Graff, T. i Wołyniec, B. (2023). Rola i znaczenie kolegiów jezuickich w propagowaniu wśród mieszkańców Rzeczypospolitej wiedzy na temat działalności misyjnej Towarzystwa Jezusowego na Dalekim Wschodzie. *Rocznik Filozoficzny Ignatianum*, 29(4), 111–132. <https://doi.org/10.35765/rfi.2023.2904.9>

- Grzebień, L. (oprac. przy współpracy zespołu jezuitów) (2004). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”.
- Ha Nguyen, D. (2006). *Polscy misjonarze na Dalekim Wschodzie w XVII–XVIII wieku*. Warszawa: Neriton.
- Kajdański, E. (2014). *The Ambassador of the Middle Kingdom*. Gdańsk: Gdańsk University Press.
- Kajdański, E. (2018). *Jak odkrywałem Michała Boyma – polskiego Marco Polo*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- Konior, J. (2013). *Historia polsko-chińskich kontaktów kulturowych w XVII w. (na przykładzie misji jezuickich)*. Seria Humanitas. Studia Kulturoznawcze. Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM.
- Królikowska, A. (2017). *Profesorowie jezuickich seminariów nauczycielskich od XVI do XVIII wieku. Słownik biograficzny*, Studia i Materiały do Dziejów Jezuitów Polskich, red. A.P. Bieś, L. Grzebień, t. 26. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM.
- Królikowska-Jedlińska, N. (2022). How to Become a Missionary in the Orient? Litterae indipetae and Other Strategies of the Polish-Lithuanian Jesuits (1612–1721). *Rocznik Filozoficzny Ignatianum*, 28(1), 119–140. <https://doi.org/10.35765/rfi.2022.2801.8>
- Krzyszkowski, J. (1937). Misyjny rękopis Warszawskiej Biblioteki Narodowej. *Misyje Katolickie: czasopismo miesięczne ilustrowane*, 56(9), 269–272.
- Lee Peter, H. (red.) (1996). *Sourcebook of Korean Civilization, vol. 1: From Early Times to the Sixteenth Century; vol. 2: From the Seventeenth Century to the Modern Period*. New York: Columbia University Press.
- Lisiak, B. (2003). *Nauczanie matematyki w polskich szkołach jezuickich od XVI do XVIII wieku*. Kraków: Wydawnictwo WAM, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”.
- Malinowski, G. (2021). Po co nam Chiny? Część 1: Incydentalność relacji polsko-chińskich przed 1949 r. *Gdańskie Studia Azji Wschodniej*, 19, 13–31.
- Malinowski, G. (2023). Fryderyk Kazimierz Wolff SJ (1643–1708) i Tomasz Dunin Szpot SJ (1644–1713) – polscy jezuici jako pośrednicy kulturowi w czasach poselstwa cara Piotra I do Europy (1697–1698). *Rocznik Filozoficzny Ignatianum*, 29(4), 101–110. <https://doi.org/10.35765/rfi.2023.2904.8>
- Malinowski, G. (2024b). Etnografia Tatarów Wschodnich (Mandżurów) i Zachodnich (Mongolów) w dziele „Historia Sinarum” Tomasza Szpota Dunina. W: W. Graczyk i J.M. Marszalska (red.), *Jezuici. Nauka, kultura, duchowość*. Warszawa: Instytut De Republica [w przygotowaniu do druku], 701–713.
- Mączyński, J. (1856). Czarnoksiężska księga Twardowskiego w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. *Czas* 30 (Środa 6 lutego), 1–2.

- Meynard, T. (2020). For the record: The Canton exile of the missionaries (1666–1671) by the Polish Jesuit Szpot Dunin. *Annales Missiologici Posnanienses* 25, 147–185.
- Miazek, M. (2005). *Flora Sinensis Michala Boyma SI*. Gniezno: Wydawnictwo Fundacji Collegium Europaeum Gnesnense.
- Miazek, M. (2005). Matteo Ricci i jezuicka metoda akomodacyjna. *Fundamenta Europaea Fasciculus*, IV–V, 7–15.
- Miazek-Męczyńska, M. (2018). Polish Jesuits and Their Dreams about Missions in China, according to the Litterae indipetae. *Journal of Jesuit Studies*, 5(3), 404–420.
- Miazek-Męczyńska, M. (2015). *Indipetae Polonae – kółatanie do drzwi misji chińskiej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Miazek-Męczyńska, M. (2016). Makau – między Portugalią, Japonią i Chinami. Wkład Towarzystwa Jezusowego w kształtowanie się oblicza miasta. W: D. Quirini-Popławska i Ł. Burkiewicz (red.), *Sacrum w mieście: wymiar kulturowy, religijny i społeczny*. Tom 2: *Epoka nowożytna i czasy współczesne*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ignatianum w Krakowie, 23–34.
- Nowakowski, P.F. (2023). Wu Sangui (Usanqueius) – dowódca i buntownik na kartach Historiae Sinarum Imperii Tomasza Szpota Dunina. *Rocznik Filozoficzny Ignatianum*, 29(4), 89–100. <https://doi.org/10.35765/rfi.2023.2904.7>
- Rabikauskas, P. (1963). Szpot-Dunin, Thomas Ignatius. W: V. Biržiška (red.), *Lietuviu Enciklopedija*, t. 29 (289). Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla (Juozas Kapočius).
- Rule, P. (2004). The Chinese Rites Controversy: A Long Lasting Controversy in Sino-Western Cultural History. *Pacific Rim Report*, 32, 2–8.
- Sinko, T. (1921). Krakowska „Księga Twardowskiego”. Legenda bibliograficzna. *Czas*, 295 (Dodatek Literacki, Niedziela 25 grudnia), 3–4.
- Smółucha, J. (2023). Pogrzeb Mattea Ricciego SJ (1552–1610) w Historiae Sinarum Imperii Tomasza Szpota Dunina: Kulturowa interakcja. *Rocznik Filozoficzny Ignatianum*, 29(4), 59–74. <https://doi.org/10.35765/rfi.2023.2904.5>
- Smółucha, J. (2024a). Powstanie, status i znaczenie społeczności żydowskiej w Państwie Środka według relacji polskiego jezuity Tomasza Szpota Dunina zawartych w dziele Historiae Sinarum Imperii. *Perspektywy Kultury*, 44(1), 519–530. <https://doi.org/10.35765/pk.2024.4401.34>
- Spence, J.D. (1982). *The Memory Palace of Matteo Ricci*. London–Boston: Faber and Faber.
- Wadas, A. (2023a). Gravissima pericula: Rok 1606 jako brzemienny w wydarzenia dla zakonu jezuickiego w świetle dziejów powszechnych oraz Historiae Sinarum Imperii Tomasza Szpota Dunina (1644–1713). *Rocznik Filozoficzny Ignatianum*, 29(4), 15–38. <https://doi.org/10.35765/rfi.2023.2904.3>

- Wadas, A. (2023b). Źródła autorytetu i wpływu jezuitów na dworze cesarzy Wanli (1572–1620), Shunzi (1644–1661) i Kangxi (1661–1722) i w szerszych kręgach społeczeństwa chińskiego w świetle dzieła Tomasza Dunina Szpota (1644–1713). *Perspektywy Kultury*, 43(4/1), 215–227. <https://doi.org/10.35765/pk.2023.430401.18>
- Wadas, H. (2023). Odkrycie i znaczenie steli z Xi'an dla misji jezuickich w Chinach w XVII w. w ujęciu *Historiae Sinarum Imperii* Tomasza Szpota Dunina SJ (1644–1713). *Rocznik Filozoficzny Ignatianum*, 29(4), 75–88. <https://doi.org/10.35765/rfi.2023.2904.6>

Netografia

- Malinowski, G. (2024a). Podcast INTERPRETACJE, 1. Audycja specjalna: Tomasz Ignacy Dunin Szpot SJ – polski dziejopis Chin i misji jezuickich, https://www.youtube.com/watch?v=hE_RzYVOey0 (dostęp: 18.08.2024). <https://historiasinarum.ignatianum.edu.pl> (dostęp: 18.08.2024).

Łukasz Burkiewicz – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii (Uniwersytet Jagielloński). Adiunkt w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji (wcześniej w Instytucie Kulturoznawstwa) w Uniwersytecie Ignatianum w Krakowie oraz wykładowca w UKEN w Krakowie i ANS w Nowym Targu. Jego zainteresowania naukowe są zogniskowane wokół dziejów kulturowych i politycznych we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego w późnym średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej, w tym również ówczesnych podróży do Azji Środkowej po Jedwabnym Szlaku.

Andrzej Wadas – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii (Uniwersytet Jagielloński). Adiunkt w Instytucie Kulturoznawstwa i Dziennikarstwa w Uniwersytecie Ignatianum w Krakowie. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się na kulturze klasycznej, późnośredniowiecznej i wczesnonowożytnej Anglii oraz dziejach Korei. Jest gorliwym orędownikiem ponownego wprowadzenia języków klasycznych – łaciny i greki – do programu nauczania narodowego.

